

BARANDIARAN HIL ZAIGU (1889-1991)

1991eko abenduaren 21eko egunsentian, Ataungo *Sara* bere etxean, itzali zen Jose Miguel Barandiaran jauna. Aurreko hilabeteetan larri ibilirik, haren egoera gaizkituz joan zen, tarteak tarte. Euskaltzainek Saran, hamalau urtez euskaltzainkidearen egoitzan, jakin zuten azken gaizkitzearen berri, bezperako arrastirian, eta biharamun goizean, Elizanbururen omenezko jardunak hasi aitzin, Euskaltzainburu jaunak aditzera eman zuen heriotzearen mezu hitsa.

Hitsa, zinez, eta hala erakutsi da Euskal Herri osoan barrena ez ezik, bai eta Euskal Herritik landa ere, mundu zabalean. Maitetasunez eta begirunez inguratua zen, izan ere, Barandiaran bizi zelarik, haren jakituria eta lan ikaragarria aitortua, eta guztiak dute deitoratu heriotzea, hau etorri denean, jakintsuak 102 urte bete hurrari zuela.

102 urte hurrari, 1889-ko azken egunean sortu bait zen Jose Miguel Barandiaran. Sorlekua, hil-lekua bezala, Ataun, eta sortetxea *Perune-zarre* baserria (*Sara* etxetik berrehun metrotara). Bederatzi seme-alabetarik (bost mutil eta lau neska) gazteena izan zen. Guztiak bera baino lehenago hilak, bi haurretan eta azkena, Mikaela, Angelun monja, 1972an, 92 urterekin.

Mutiko ernea, nahiz hasieran ez gailen erdal eskola hartan, apaizgai sartu zen Baliarraingo apaizgai-etxean, 14 urterekin, Gasteiza aldatu baino lehen. 1914an apaiztu zen. Tartean, ordea, Erligioen historia eta antzeko gaiak hobeki ezagutze-ko eta bere fedeari oinarri sendoak emateko, Alemanian izan zen lehendabizikoz 1913an, diruaz urri baina ikasnahiaz aberats. Bestek beste, Wundt irakaslea Leipzigen ezagutu zuen ikastaro hartan.

Eta Gasteiz izan zen geroztik Barandiaranen lan- eta bizi-tokia, 1936ko zorigaiztoko gerra etorri arte. Bi apaizgaitegietan berehala eman zizkioten karguak eta kargak, administralgoan eta irakaskuntzan. Bi alorretan, ezagunak dira Barandiaranek sarturiko aldaketak, batez ere, Agirre apaizgaitegi txikiko errektore izendatu zenetik. Molde berriak apaizgaien ikaskizunetan eta garaiko haizeen arabera-ko irakasbideetan: hein handi batean Barandiarani zor zaio orduko apaizgaitegiaren izen ona.

Apaiz-lana eta zientzilari-lana lotzen jakin zuen ataundarrak beti. Artzain-betekizunetatik kanpo ez zen berez deus ere, Barandiaranen iritziz. *Eusko Folklore* aldizkaria eta mintegia berak ere ez, ezta *Gymnasium* eta *Idearium* aldizkariak, edota goiz argitaratzen hasi zen artikulua eta liburuak. Kardaberaz taldea ildo beretik zihuan. Apaizgai eta apaiz ongi heziak nahi zituen, jakitez hornituak, mundura irekiak eta, denbora berean, Euskal Herriaren ezagutzaileak eta bertan sustraituak.

Bekatu larria, ordea, azken hau. Separatismoa ez bazen, arlotekeria zeritzoten askok Barandiaranen lanari, edo biak. "El Rector del Seminario de Vitoria declara que tales *Anuarios [de Eusko Floklore]* constituyen una mamarrachada. Tampoco quiere que pertenezcan al Museo Diocesano, que en breve se inaugurará en el seminario, los objetos de prehistoria vasca y las lápidas romanas de Alava que yo poseo, pues dice que son puras tonterías", dio bere egunkarian (1). Horra zergatik *Eusko Floklore* apaizgaitegitik Lanbide Eskolara eraman behar izan zuen 1925ean. Eusko Ikaskuntzaren batzarretara joatea debekatu zioten denbora luzean. Separatista ez ezik, *entziklopediazale* omen zen Eusko Ikaskuntza. Giroa nolakoa zen beste gertakari batek adierazten du garbiri: Guridiren *El Caserio* ikustera joateagatik *monitum* bat plazaratu zen Elizbarrutiko aldizkarian 1927an, meza gabeko egun bateko zigorra iragarritz apaiz ikusle haientzat (2).

(1) Luis Barandiarán, *José Miguel de Barandiarán, Patriarca de la cultura vasca*. Donostia 1976, 88. Bidenabar, guztiz eskertzekoa litzateke egunkari osoaren argitarapena.
 (2) *Ib.*, 145.

Hori guztia, ordea, Barandiaranek gogo onez eramaten zuen. Ezen Elizarekiko guztiz leiala izan zen beti ere, Elizako agintarien eta apaizkideen huts ikaragarriak barkatzen zituena, aro hobek igurikitzen zituelarik.

Ezinikusiak, jakina, ez zetozkion Elizatik bakarrik. Giménez Caballero, garai hartan errepublikazale eta gero faxismozalea, atera zen Madrileko *El Sol*-en, *Eusko Floklore*-ren aurka, 1925ean: zientzia fidagarria ezin zitekeen egin, zioen, fede katolikoa tartean denean. Trebeki erantzun zion Barandiaranek, ezizenez ("M. Roldán de Aranguiz"), halabehar, Gasteizko *El Herald*-n. Laguntzaille bikaina izan zuen Odon Apraiz, *El Sol*-en bertan, handik egun batzuetara.

Ezinikusien zerrenda luzea agortu nahi gabe, aipa dezagun masoneriaren inguruko istilua, urte haietan Gasteizen gertatua. Kanpaina bat piztu zuten Lucas Oriolek, Oriol-zaleek eta eskuin-muturrekoek masoneriaren aurka. Muturka eta ukabilka ere ibili ziren zenbait. Orduan, Elizbarrutiko zensorea zen Barandiaraini eskatu zitzaion gai horretaz txosten bat. Eta halaxe egin ere. Baina harriturik irakurri zuten txostena: masoneria ez zen infernuratua! Adierazi behar ote dut zientziari zion begiruneak eta Euskal Herriari zion maitetasunak denbora luzean ekarri zioten kaltea?

Baina Barandiaran beti bera. Historiaurrean eta etnografian bezala, gainerako alorretan prestu eta hotz, datuei kasu eginez, asmakeriak eta sasiletratuen erreto-likak bazterturik. Batzuk, borondaterik onenarekin, agian, gehiago eskatu izan diote Barandiarani: *sintesia* da hitza. Positibista bat izaki, ordea, nekez asebeste zezakeen Ataungo jakintsuak besteren apeta hori. Areago, esan daiteke urteak joan ahala zuhurrago bihurtu zela ondorioak ateratzean. Konpara itzazue *El hombre primitivo en el País Vasco* libururaren 1. eta 2. argitaraldiak: bigarrenean desagertu zen teoriaren atal nagusia. Ildo beretik, aztarnategiko solasaldi interesgarri haietariko batean, Arabako Markizen, 1965ean, Caro Barojaren *Los Vascos* liburuko hitzaurrearekiko ere kritiko samar agertu zitzaigun. Harriak harri ziren, Barandiaranentzat, eta datuetatik aurrera segurtasun osoz baizen ez zen zilegi joatea. "Morfologia hutsa dugu hemen", zioztan beste behin, Dimako Axlorren, harriei eta hobiari begira.

Jakite-gaiarekiko begirune, leialtasun eta zehaztasun-kezka hau George Lacombe, *Eusko Floklore* hasi berritan, nota labur batean, goraiatu zuen: "Et ce qui augmente encore al valeur des documents qu'il nous offre, c'est qu'ils sont, avec un très louable souci d'exactitude, recueillis dans le basque même de chaque village où ils son été trouvés" (3).

Euskararentzako onura neurgaitz hau kontutan harturik, euskaltzain izandatu zuten Barandiaran. Izendatuaren gogoz kontra, jakina denez: "Ni ez naiz hizkuntzan aditua", esaten ohi zuen. Apaltasuna: horra Barandiaranen izaeraren ezaugarri nagusietariko bat. Zenbat aldiz entzun diogun harako hura: "Sariak eskertzen ditut, baina horiek ez dakarte jakituririk". Eta zenbat aldiz arbuiatu duen *aitalehen* (edo patriarka) deitura: "Ni ez naiz ezeren patriarka ez matriarka". Hemen haren nahia ere errespetatu beharra genuke, gehiegi eskatzea ez balitz.

(3) *RIEV* 13, 1922, 254.

Apaltasuna, prestutasuna eta eskuzabaltasuna. Axularrek Echauzi diotsana Barandiarani ere esan diezaiokegu: "Zure etxea, egon eta ibili zaren leku guztietan, beti ere izatu da euskaldunen etxea, pausa lekua eta portua. Guztiek zuregana laster. Zuri bere arrenkurak, egitekoak, koaitak eta ondikoak kontu. Eta zuk guztiak arraiki eta alegeraki errezibi. Zuhurki kontseila, kida, goberna eta burutan atera".

Euskaldunak ez ezik, jakina, atzerritarrak ere. Judu arriskutan zeudenak barne, ezaguna denez, nazismoaren garai beltzean.

Bego betiko bakean eta biz denontzat exemplu eta argi zuzi irazekia jakite-eremuan, gizatasunean eta euskaltzaletasunean, gure *aphez tipia*, haran handitasunean edaten dugularik.

E. Knörr